

Az Északi népek nyelve és kultúrája sorozat kiemelkedő finnugor nyelvészeinek levelezéséről

Az *Északi népek nyelve és kultúrája* sorozat még nem dicsekedhet olyan hosszú keletkezés-történettel és nem tekinthet vissza olyan jelentős múltra, mint a 125 éves budapesti Finnugor Tanszék, mégis, mint új és önálló kezdeményezés, ráirányította a figyelmet a tudományos élet kiemelkedő tudósainak eddig feltáratlan és publikálatlan dokumentumaira. A nyelvészek életének és a tudományszervezésnek elengedhetetlen velejárója volt a levelezés. Nemcsak az irodalmárok, hanem a nyelvtudósok is végeztek tudatos nyelvművelő és szervező munkát, gondoljunk Kazinczyra a nyelvújítás korából, vagy Lőrincze Lajosra, Grétsy Lászlóra a 20. századból, a mi korunkból. Ha nem is ennyire átgondoltan, de az *Északi népek nyelve és kultúrája* sorozatban szerepeltetett kiváló nyelvészek is jelentős szellemi hagyatékot halmoztak fel levelezésanyagukban. Ezek a levelek vagy hivatalos, vagy magánlevelek voltak, amelyeket írójuk, őrzőjük, vagy az MTA Kézirattára bocsátott rendelkezésünkre. Sok személyes ismeretség, barátság, sőt olykor negatív benyomás is felszínre került a levelek szerkesztési munkálatai közben. A még élő kortársak, többnyire ugyancsak ismert nyelvészek hathatós segítséget nyújtottak a levélanyag rendezéséhez, válogatásához, hiteleségének igazolásához. A még aktívan dolgozó, előadásokat is tartó professzorok sorában meg kell említenünk Thomas A. Sebeok szemiotika professzort Bloomingtonból, aki pályájának kezdetén foglalkozott finnugor népekkel és nyelvekkel, dallamkutatásokat is végzett, kiválóan beszél többek között finnül is, s a mai napig erőteljesen munkálkodik a finn Imatrai Szemiotikai Központ fenntartásáért. Sorozatomhoz is sok segítséget és információt adott, elsősorban az észak-európai szemiotikai kutatások jelenlegi állásáról, valamint az egykori Stockholmi Magyar Intézetben folytatott kutatásokról és Lotz Jánosról.

Ugyancsak jelentős segítséget kaptam Harmatta Jánostól, az ELTE Indoeurópai Tanszékének professzorától, aki konzultációk és előadás formájában is, személyes jelenlétével is megtisztelte a Miskolci Bölcsész Egyesületben rendezett Magyar Őskutatás konferenciát. Az *Északi népek nyelve és kultúrája* sorozat számára pedig rendelkezésemre bocsátotta Laziczius Gyula szellemi hagyatékának kevésbé ismert, kézíratos darabjait.

Sajnos, már nem üdvözölhetjük az élők sorában a sorozat indításakor még tevékenykedő Korompay Bertalan néprajztudóst, aki feleségével együtt Töröcsvár utcai otthonukban több ízben látott vendégül, s ahol a szerkesztési munkálatokat elkezdtük. Ugyancsak eltávozott körünkől Szabó T. Ádám, aki tanácsaival, nyelvtudásával, szerkesztői tapasztalatával segítette a sorozat további darabjainak kiadását. Igen nagy veszteség érte a sorozatot és a finnugor nyelvtudományt Jean Gergely professzor halálával is, aki a Zsirai Miklós-levelezés kiadása és ünnepélyes bemutatója előtt néhány héttel hunyt el Párizsban. Mint az *Études Finno-Ougriennes* szerkesztője nagy tapasztalattal rendelkezett és Büky Béla mellett tanácsaival segítette a sorozat szerkesztését. Mint egykori Zsirai tanítvány, örömmel vállalta a kötet előszavának megírását, csakúgy, mint Harmatta János professzor a Laziczius-levelezés bevezető szavainak megírását.

A sorozat darabjairól

Az Északi népek nyelve és kultúrája sorozat első darabja *Szemelvények Korompay Bertalan tudományos levelezéséből* (1928–1994) címmel 1994-ben került kiadásra Miskolcon.

Korompay Bertalan néprajztudós kutatásainak középpontjában elsősorban az összehasonlító folklór és néprajz, az irodalomtörténet és a nyelvtudomány állt. Mint a saját kiadásban megjelent, az egész életművet átfogó, *Finn nyomokon* című kétkötetes munka összefoglalójában olvasható: „az összehasonlítás fő területe az a finnugor távlat, amelynek megismerése és megismertetése egyaránt megkívánja e tudományos diszciplínák elemző alkalmazását.”

Korompay Bertalan tudományos munkájának ösztönzője azonban mégis egy életre szóló finn barátság és az abból kialakult rendszeres levélváltás volt. Így ajánlhatta a hatalmas, 60 évet átfogó tanulmánygyűjteményét a szerző Aarne és Rauha Anttilának, akik 1928-ban először fogadták családjukba az ott ösztöndíjjal tartózkodó egyetemi hallgatót, Korompay Bertalan. Az első finnországi nyár nem maradt hatástalan, 24 évig tartó levelezést eredményezett. A finn irodalomtörténész állandó partnernek bizonyult Korompay Kalevala-kutatásaihoz és így pályájának nagy részét finn vonatkozású problémáknak szentelte. Kiválóan beszélt finnül, fordított finn nyelvből, sok egyéb nyelv mellett.

Az általam közreadott levelezésanyag a két világháború közötti időszakot öleli fel, a finn–magyar kulturális kapcsolatok bizonyos értelemben vett fénykorát jelentő időszak terméséből válogat. Ebben az időszakban a lakosság szélesebb rétegeit érintő kapcsolatrendszer létezett, mint ma, bármennyire is magasra kell értékelnünk a hivatalos kulturális, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat. A magyar–finn barátság, nyelvrokonság tudata eléggé elterjedt volt, sokan leveleztek finn partnerekkel. Korompay Bertalan életének számos személyes kötődése volt Finnországgal. A II. világháborúban itt katonáskodott. A családi és személyes vonatkozások mellett azonban a legértékesebbek azok a finn, magyar, német vagy egyéb nyelvű levelek, amelyek a korabeli tudományos életbe engednek bepillantani. A kéziratos levélanyagot a jobb olvashatóság és a megértés miatt gépiratban és fordításban is közreadtuk, de az eredeti szöveg közlése volt az alapvető célunk. Korompay kutatásai a Kalevala és a „csapdafélék” köré csoportosultak, természetesen más, módszer-tani, néprajzi, irodalmi témákat is érintve. A kis kötetben Korompay (Krompecher) Bertalan legfontosabb munkáinak címlapját is bemutattuk, mivel ezek nagy része magyar nyelven nem jelent meg. Ugyancsak hitelessé, s egyúttal színesebbé is teszik a kiadványt az eredeti képeslapokról készült másolatok. A válogatásban végül is 30 levél került közlésre, a legjelentősebb finn tudósok tollából, amelyeket Korompay Bertalan még a háborús időkben is meg tudott őrizni, s hogy mennyire megbecsülte barátait, azt az a gesztus is igazolja, hogy a nagy tudományos információval és a kor tudományos életére és stílusára jellemző levélanyagot a szélesebb olvasóközönség rendelkezésére bocsátotta. A tartalomjegyzéket szemlélve Kaarle Krohn és Ilmari Krohn levelei, Aarne Anttila, A. Kannisto, Lauri Hakulinen, Väinö Kaukonen, Erkki Itkonen, A. Sovijärvi és mások finn nyelvű levelei és ezek fordításai is szerepelnek a gyűjteményben. A tudományos közlések mellett a személyesebb, kedélyesebb hangvétel sem ritka, a humorról fűszerezett levélváltásra, megszólításra (a 19. századból is láthattunk szép példát a Petőfi–Arany-levelezés kapcsán), P. Oksala egyik ünnepi Kalevala-bélyeget is tartalmazó levele így indul finn nyelvből fordítva:

*„Mgy a harcba muzsikálva,
A hadba heje-hujázva*

*Bertalan, fő-fő dalia
Legjelesebb férfi fia!”*

Egy másik levélnek meg éppen a zárása érdekes, írója Aarne Anttila professzor arról számolt be levelében, mennyi törődést követel meg az egyetemi munka, a Kalevala-évforduló előkészületei és az Aleksis Kivi ünnepség. Levelét egy, a finnekre igen jellemző, szép irodalmi idézettel zárta: „Már vágyom a mély csend ölébe. Ha ma elhívna, öröm, gyönyör nem tudna megkötözni az emberek társaságában. Már nagyon vágyom lehajtani fejemet a kő hűvösségébe, a föld illatos, zöld mohájába. Engem sorsom erős hangja hív a pihenés boldogságába.” (Kaarlo Sarkia sorai)

A sorozat második darabja (*Északi népek nyelve és kultúrája* II. Miskolc, 1995.) Thomas A. Sebeok előadásának lejegyzése *A szemiotika helyzete, különös tekintettel az európai északi népek szemiotikájára* címmel jelent meg. Az előadás anyagán kívül, amely az egyes észak-európai országokban mutatkozó kutatási feltételek és eredmények különbözőségeit taglalta, nem hallgatva el a nehézségeket, problémákat sem, az előadó lényegében rávilágított a legfontosabb szemiotikai kutatási témákra, kutatóhelyekre, kiemelve az Imatrai Szemiotikai Centrum fontosságát. A Kincses Kovács Éva sorozatszerkesztő által írt előszó Th. A. Sebeok akadémiai székfoglalójáról is tudósított, a professzort 1994. május 2-án az MTA tiszteleti tagjául választotta. Az ünnepi eseményen Egyetemes szemiotika címmel Thomas A. Sebeok megtartotta székfoglalóját, amelyben meghatározta a „globális szemiotika” és a „bioszemiotika” fogalmát.

Thomas A. Sebeok, a bloomingtoni egyetem professzoraként a legjelentősebb magyar, finnugor és egyéb nyelvek legkorszerűbb kutatásaival került kapcsolatba. Korábban, a harmincas években Lotz Jánossal is találkozott. A stockholmi Magyar Intézetben Lotz munkatársaként dolgozott, számos értékes visszaemlékezést, interjút adott már eltávozott kortársairól. Rendkívül egyéni látásmódja és kiváló stílusérzéke megmutatkozott a Lotz János különös halálára írott nekrológiában is, Cummings versének idézésével.

A sorozat harmadik darabja az ELTE Indoeurópai Tanszékének professzora, Harmatta János jóvoltából, Laziczius Gyula szellemi hagyatéka lehetett (*Északi népek nyelve és kultúrája* III. Miskolc, 1995.). Rövid angol összefoglalóval és Harmatta János akadémikus előszavával olyan levélgyűjtemény jelenhetett meg, amely a tudós egyéniségét, pályájának napos és árnyoldalait jobban elénk tárta. Laziczius életrajzi adataiból tudjuk, hogy jelentős fonetikai-fonológiai munkássága mellett a negyvenes évektől szerkesztője, majd szerkesztő bizottsági tagja volt a skandináv *Acta Linguistica* című folyóiratnak. Lényegében ezen a szálon kapcsoltuk be a Laziczius-hagyatékot, levelezést az *Északi népek nyelve és kultúrája* sorozatba. Érdekes adat, hogy a Thomas A. Sebeok által kiadott *Portraits of Linguists* (Nyelvész portrék) sorozatban Laziczius Gyula élete is olvasható angolul.

Az egykori úpesti diák tanára Babits Mihály volt, akinek irodalom-esztétikai hatása megmutatkozott az 1920-as években megjelent tanulmányain. Bölcsészdoktori értekezését 1929-ben *Belinszkij és Hegel* címmel védte meg. Foglalkozott finnugor nyelvtudományi kérdésekkel is, a finnugor idők kialakulásáról a Magyar Nyelvben* és a finnugor hangjelölés kérdéseiről írt tanulmányt a Nyelvtudományi Közleményekben.**

Sok megpróbáltatás keresztezte tudományos pályáját. Csak néhány éve állította vissza a Magyar Tudományos Akadémia Laziczius rangját, posztumusz megkapta akadémiai tag-ságát, sőt a Kossuth-díjat is 1990-ben.

* MNy 29(1933): 18–25.

** NyK 50(1936): 219–226.

Harmatta János Előszavában így emlékezett a kiváló nyelvészre: „Laziczius rendkívül nagy tudású, széleskörű tájékozottsággal rendelkező, éleselméjű, szigorú kritikájú, kristálytiszta gondolkodású, kiváló ítélőképességű és gyors észjárású tudós volt. Szellemes..., melegszívű, mindig segíteni kész barát volt, akire mindig lehetett számítani.”

Az *Északi népek nyelve és kultúrája* sorozat IV. darabja a Zsirai Miklós tudományos és magánlevelezése 1996-ban jelent meg Miskolcon. A kétféle, keménykötéses és egyszerű papírkötéses borítójú levelezésgyűjtemény ünnepélyes bemutatója Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia Arany János termében került megrendezésre Zsirai Miklós születésnapján, október 10-én. A bensőséges ünnepségen sajnos a könyv Előszavának írója, az egykori Zsirai-tanítvány, Gergely János, a párizsi INALCO tanára már nem lehetett jelen. Utolsó találkozásunk és szerkesztőségi megbeszélünk Budapesten történt az MTA Zenetudományi Intézetében, ahol a nemzetközi párizsi nyelvészkongresszusról is beszélgettünk. A zenetudós Gergely János a kedvező körülmények hatására komponálni kezdett, de ezt a művét elvitte magával. Egyik talán utolsó kézírásos levelét őrzöm csak. Halála és az én római kongresszusi utam megzavarta a Zsirai bemutató és ünnepség előkészületeit, de végül Outi Karanko-Papnak, az ELTE finn lektorának, volt első finn tanáromnak „beugrásával”, a Zsirai család tagjainak jelenlétében megtartottuk az ünnepséget és Büky Béla a Miskolci Bölcsész Egyesület Francia tanszéke nevében megemlékezett Gergely János professzoráról is.

Az elmúlt időszakban újabb jelentős Zsirai-ünnepség és kiállítás volt ezúttal Óbudán. Egyik iskola választotta névadóul Zsirai Miklós finnugor nyelvész nevét. Az ünnepségen Outi Karanko finnül és magyarul olvasott fel a levélgyűjteményből, és a kötetet kiállításon is bemutatatták. Hajdú Péter akadémikus emlékezett Zsirai Miklós tudományos pályájára. Az eltelt időszakban újabb példányok láttak napvilágot Gergely János Előszavával, francia nyelvű összefoglalójával. Idézzük őt: „Zsirai Miklós alapos filológiai felkészültséggel rendelkező nyelvész volt, aki szeretett tanítani és szerette a tárgyát. Szerette a testvérnépeket és értékelni tudta mindazt, ami minket magyarokat elválasztott tőlük, nyelvben, kultúrában, társadalmi szervezetben.”

A levelezésgyűjtemény ugyancsak válogatás, az előző kiadványokhoz hasonlóan. Két fő egységre tagolódik: az I. részben a Zsirai által írott levelek, a II. részben a Zsiraihoz küldött levelek találhatók, összesen 158 levél. A finn levelek fordításában nagy segítségemre volt Molnár Zoltán, az MTA Nyelvtudományi Intézete Finnugor Osztályának munkatársa, valamint a szerkesztés technikai munkálataiban és a Zsiray Jolánnal való kapcsolattartásban Büky Béla, az MTA Nyelvtudományi Intézete Nyelvtörténeti Osztályának munkatársa.

A levélanyag az eredeti kéziratok mellett a jobb olvashatóság kedvéért a kialakult szerkesztési módnak megfelelően gépiratos formákban is megjelent. A szövegekben említett nyelvészekről, eseményekről lehetőség szerint képes illusztrációt is közzétettünk (Zsirai Miklós mint az Eötvös kollégium tanára, Pais Dezső, Zolnai Gyula, Gergely Pál, Csűry Bálint fényképe stb.). Az 1920-as évektől induló levelezés-anyag főként a két világháború közötti időszak tudományos világába enged bepillantani, hasonlóan a Korompay-levelezéshez. Míg a Zsirai levelezésben több a hivatalos stílusú levél, addig a Korompay anyagban több a személyes vonatkozás. Az *Északi népek nyelve és kultúrája* sorozat I–IV. darabja összetartozó egységet is alkot, ugyanazon tudósok neve felbukkan hol az egyik, hol a másik kötetben, hiszen kortársakról van szó, akik hasonló vagy azonos szakterületen dolgoztak. Mindannyiuk életében és munkásságában közös, hogy sokat tettek a finn–magyar kapcsolatok ápolásáért és a magyar nyelvtudomány finnugor ágának műveléséért.

A sorozat V. darabja is előkészületben van már, Kiefer Ferenc előszavával *Lotz János tudományos és magánlevelezése a Magyar Tudományos Akadémia kéziratgyűjteményében* címmel tervezzük kiadni, ha megfelelő támogatókra találunk. Nemrégén kaptam levelet Éva Martinstól Svédországból, aki Lotz-díjas, és Bo Wickmannal együtt szívén viseli a kiadás ügyét. Támogatásukról biztosítottak, így a sorozatot folytatni tudjuk az értékes és valóban érdekes Lotz-levelek kiadásával.

Szeretnék még szót ejteni a sorozat borítójának megválasztásáról, amely nem volt véletlenszerű. Az Akseli Gallen-Kallela Kalevala énekeseket ábrázoló fametszete a Vikár-féle jubileumi Kalevala kiadás (1935) első lapjáról való, s kézfogást ábrázol. Ez a borító az egyesületi emblémával együtt következetesen megőrződött a további kiadások során is. Az egységes kiállítás, formátum és tipográfia is összefűzi a sorozat egyes darabjait.